

Олена Попельницька

кандидатка історичних наук,
провідна наукова співробітниця відділу
історії України XIV – початку XX століття,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)

Olena Popelnytska

Candidate of Historical Sciences (PhD),
Leading Researcher,
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

**ПОБУТОВІ ВИРОБИ XIX СТОЛІТТЯ
З ПОРЦЕЛЯНИ ТА ФАЯНСУ ІЗ ЗІБРАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ**

**PORCELAIN AND FAIENCE HOUSEHOLD WARE
OF THE 19TH CENTURY FROM THE COLLECTION
OF THE NATIONAL MUSEUM OF THE HISTORY OF UKRAINE**

Анотація

У статті розглядаються два керамічні вироби, що походять із зібрання Національного музею історії України, – декоративна кабінетна чорнильниця з пасторальною сценою, виготовлена в 1840-х – 1850-х рр. на Волокитинському порцеляновому заводі, та обідня тарілка, декорована зображеннями архітектурних пам'яток Києва, виготовлена 1869 р. на фабриці «Wedgwood & Co» (Велика Британія) для українського ринку.

Ключові слова:

Національний музей історії України, Волокитинський порцеляновий завод, художній фаянс, художня порцеляна, Wedgwood & Co.

Abstract

The article examines two ceramics products from the collection of the National Museum of the History of Ukraine – a decorative inkwell with a pastoral scene made in the 1840s – 1850s at the Volokytyne porcelain factory, and a dinner plate decorated with images of architectural monuments of Kyiv, which was made in 1869 at the «Wedgwood & Co» factory (Great Britain) for sale on the Ukrainian market.

Ключові слова:

National Museum of the History of Ukraine, Volokytyne porcelain factory, art faience, art porcelain, Wedgwood & Co.

У фондовому зібранні Національного музею історії України (далі – НМІУ) зберігаються два музейні предмети, що ілюструють розвиток промисловості й торгівлі України в середині – другій половині XIX ст. та свідчать про вплив західноєвропейських технологічних і художніх традицій на виробництво українських порцелянових та фаянсових виробів.

Один із цих предметів – фігурна настільна чорнильниця з умовною назвою «Юнак, який грає на сопілці біля джерела» (інв. № К-261), виготовлена в 1840-х – 1850-х рр. на Волокитинському порцеляновому заводі.

Рис. 1.
Чорнильниця.
1840-ті – 1850-ті рр.
Волокитинський
порцеляновий завод.
НМІУ

Другим предметом є фаянсова тарілка із зображенням архітектурних пам'яток Києва (інв. № К-1090), виготовлена 1869 р. на заводі «Wedgwood & Co» на замовлення одеської торгової фірми «Трахтенберг та Пантес» для реалізації на українському ринку.

Рис. 2.
Тарілка із малюнком «Kieff». 1869 р. Wedgwood & Co. НМІУ

Метою цього дослідження є уточнення атрибуції означених музейних предметів та введення їх до наукового обігу.

Новизна та актуальність дослідження полягають у тому, що на прикладі вивчення означених музейних предметів зроблено спробу з'ясувати роль західноєвропейських мистецьких впливів на розробку дизайну продукції українських порцелянових підприємств середини XIX ст., а також дослідити українсько-британські виробничі й торгові контакти другої половини XIX ст.

Нині вироби Волокитинського порцелянового заводу представлені в зібраннях кількох українських музеїв, зокрема Сумського обласного художнього музею ім. Никанора Онацького (далі – СОХМ).

Історіографію Волокитинського заводу та його продукцію свого часу досліджували О. Гулей, Г. Решетньова та О. Кохан¹. Огляд колекції виробів цього підприємства, що зберігаються у НМІУ, здійснили О. Кохан та Т. Лапуста²; остання згадує чорнильницю з умовною назвою «Юнак, який грає на сопілці біля джерела»³.

Питання виготовлення у другій половині XIX ст. підприємствами Великої Британії фаянсового столового посуду для експорту до Російської імперії (зокрема, на територію сучасної України) вивчали О. Корусь та Д. Тарлигіна⁴. О. Корусь зазначає, що після скасування 1861 р. кріпосного права, коли чимало вітчизняних фаянсових та порцелянових підприємств, де використовували працю селян-кріпаків, припинили свою діяльність, збільшився експорт керамічного посуду, що ввозили в Україну через чорноморські порти, насамперед, через Одесу. Кілька одеських торговельних фірм здійснювали патентну торгівлю фаянсовими виробами, виготовленими у Великій Британії. В маркуванні таких виробів зазначали номер патенту та дату патентування, вказували назву власника патенту (торговельну фірму чи приватну особу), назву виробника⁵.

Д. Тарлигіна розглянула історію контактів британських виробників фаянсу із заводами Російської імперії (зокрема Києво-Межигірською фабрикою), починаючи з кінця XVIII ст. Дослідниця також вивчала вплив західноєвропейських мистецьких та технологічних традицій на дизайн продукції фаянсових і порцелянових заводів Російської імперії, зокрема впровадження техніки оздоблення підглазурним друком⁶.

Власником порцелянового заводу, що діяв у 1839–1861 рр. у с. Волокитиному на Сумщині (нині Конотопського р-ну Сумської обл.) і зразком виробництва якого є означена фігурна чорнильниця, був А. М. Миклашевський (1801–1895). За сировину для виготовлення порцеляни прави-

¹ Гулей Л. Волокитинська порцеляна в змісті краєзнавчої підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва // Актуальні питання мистецької освіти та виховання. – 2016. – Вип. 2 (8). – С. 74–80; Кохан О. Аспекти атрибуції виробів порцелянового заводу Андрія Миклашевського в колекції НМІУ // Наукова атрибуція творів мистецтва, експертиза та оцінка культурних цінностей. Матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 24–25 жовтня 2019 р.). – Київ: НАКККіМ, Асоціація мистецтвознавців, експертів, оцінювачів та реставраторів, 2019. – С. 80–84; Решетньова Г. Фарфорові шедеври заводу Миклашевського в приватній колекції України // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті. – Вип. 1. – Харків, 2017. – С. 100–116.

² Кохан О. Вказ. праця; Лапуста Т. Порцеляна Волокитинської фабрики А. Миклашевського в колекції НМІУ // До 100-річчя Національного музею історії України. З історії музею та його раритетів. – Київ, 1998. – С. 103–111.

³ Лапуста Т. Вказ. праця. – С. 109.

⁴ Корусь Е. От мелкой пластики до люстр [о фарфоровом производстве в усадьбе Андрея Миклашевского] // Антиквар. – 2008. – № 6 (20). – С. 72–81; її ж. Эстетические ориентиры отечественных фаянсовых производств XIX в. // Антиквар. – 2012. – № 6 (64). – С. 110–119; Тарлигіна Д. Английский фаянс в России в XVIII–XIX веках // Третьяковская галерея. – 2016. – № 2 (51): Спецвыпуск. Великобритания–Россия: на перекрестках культур. – С. 122–145.

⁵ Корусь Е. Эстетические ориентиры...

⁶ Тарлигіна Д. Вказ. праця.

ла каолінова глина, яку видобували в с. Полошки (нині Шосткинського р-ну Сумської обл.), що належало згаданому підприємцю. Робітниками заводу були місцеві селяни, переважно кріпаки. До керування виробничим процесом залучали досвідчених фахівців із виробництва порцелянових виробів, зокрема відомого французького фарфориста Ф. Дарта⁷.

Настільну декоративну чорнильницю з пасторальною сценою, що зберігається у НМІУ, виготовлено в 1840-х – 1850-х рр. у техніці шлікерного литва з ручним формування окремих деталей та декоровано поліхромним надглазурним розписом. Чорнильниця має вигляд прямокутного постаменту, декорованого рокайльними завитками та картушами. На ньому встановлено посудину для чорнил (кришка від неї втрачена), що має вигляд стилізованої скелі, з якої б'є джерело. «Родзинкою» означеної чорнильниці є мала пластика – скульптурна форма, якою славився Волокитинський завод: праворуч від джерела розташовано фігурку пташки, яка п'є воду, ліворуч – статуетку юнака у європейському вбранні кінця XVIII – початку XIX ст. (сюртук, сорочка з широкими призьбраними рукавами, шийна хустка, короткі штани-кюлоти, панчохи та черевики); на колінах хлопця лежить капелюх, наповнений квітами. У руках юнак тримає флейту (ця деталь нині втрачена, як і ліва ступня статуетки).

Дві аналогічні чорнильниці Волокитинського заводу «Юнак біля джерела» зберігаються в СОХМ⁸ та Музеї кераміки садиби-музею «Кусково» (Москва)⁹. Л. Федевич та О. Корусь зазначають, що в епоху «другого рококо» (середина XIX ст.) статуетки пастухів, які грають на флейті, стали популярними на виробництвах вітчизняних фарфорових мануфактур: ними, зокрема, прикрашали постаменти чорнильниць, виготовлених на заводах А. Миклашевського та братів Корнілових у Петербурзі¹⁰.

Кожна із трьох чорнильниць (що нині зберігаються в Києві, Сумах та Москві), попри значну подібність композиції та деталей, є оригінальним та самобутнім художнім виробом, оскільки відображає індивідуальний «почерк» різних майстрів, які ліпили та розписували ці вироби. Зокрема, дещо відрізняються кольорові палітри одягу юнаків та оперення пташок, а також кольори «фактури» скелі.

⁷ Гулей Л. Вказ. праця. – С. 75; Лапуста Т. Вказ. праця. – С. 104–107; Михайліченко М., Кудінов Д. Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення «Волокитинський»: історія, сучасний стан та перспективи використання як об'єкту туризму // Сумська старовина. – 2020. – № LVI. – С. 66–80 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oaji.net/articles/2021/1031-1610130672.pdf> (дата звернення: 07.04.2021).

⁸ Федевич Л., Корусь О. Музиканти – персонажі європейської фарфорової пластики XVIII–XIX століть [Порцелянова чорнильниця «Біля джерела»] [Електронний ресурс]: Сумський обласний художній музей імені Н. Онацького. – Режим доступу: <http://artmuseum.sumy.ua/galereya1/naukovi-doslidzhennya/kopiya-tkachenko-mihajlo-stepanovich.html> (дата звернення: 07.04.2021).

⁹ Волокитинская фарфоровая мануфактура А. М. Миклашевского [Выставка «Волокитинский фарфор. К 180-летию завода А. М. Миклашевского» в Музее-усадьбе «Кусково», 28.11.2019–29.03.2020] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ariananadia.livejournal.com/1779472.html> (дата звернення: 07.04.2021).

¹⁰ Федевич Л., Корусь О. Вказ. праця.

Є і деякі незначні композиційні відмінності. Якщо юнак на чорнильниці із СОХМ має капелюх на голові, то у статуеток із НМІУ та музею «Кусково» капелюхи, наповнені квітами, лежать на колінах у хлопців. Крім того, на чорнильниці з музею «Кусково» біля джерела сидить не одна, а дві пташки.

Також у чорнильниці з московського музею збереглася кришка посудини для чорнил, прикрашена об'ємною квіткою рожевої водяної лілії. До того ж, ця чорнильниця є найвишуканішою з-поміж трьох згаданих: деталі одягу юнака – орнаментовані, порцелянові квіти – барвисті й гарно модельовані.

Задум створення такої чорнильниці в художньому стилі «друге рококо» (модному в 1820-х – 1840-х рр.), імовірно, належав першому директору Волокитинського заводу – відомому французькому фарфористу Ф. Дарту, брат якого, А. Дарт, працював на порцеляновому заводі братів Корнілових у Санкт-Петербурзі¹¹. Напевно, цією обставиною можна пояснити композиційну схожість статуетки «Хлопчик-пастух із собакою» (яку в середині XIX ст. випускав завод Корнілових)¹² та статуетки юнака із флейтою на чорнильниці Волокитинського заводу.

Своєю чергою, прототипами двох означених статуеток були вироби європейських порцелянових мануфактур другої половини XVIII – першої половини XIX ст., зокрема англійська порцеляна (стаффордширські пасторальні статуетки¹³, мала пластика у стилі Ральфа Вуда¹⁴ та Дербі¹⁵), французька порцеляна у стилі Джейкоба Петі¹⁶ тощо.

¹¹ Корусь Е. От мелкой пластики до люстр...

¹² A porcelain figural inkstand by the Kornilov factory, St Petersburg, second half 19th century [Електронний ресурс]: Christie's. – Режим доступу: <https://www.christies.com/lot/lot-5684344/?intObjectID=5684344&lid=1> (дата звернення: 07.04.2021); A Russian porcelain figurine by Kornilov shepherd. Lot: 253 [Електронний ресурс]: Helios Auctions. – Режим доступу: <http://heliosauctions.com/catalog/item?id=7280&auctionId=0&pagenumber=6> (дата звернення: 07.04.2021); 682619 BORDSPENDYL, nyrokoko [Електронний ресурс]: Bukowskis. – Режим доступу: <https://www.bukowskis.com/en/lots/682619-bordspendyl-nyrokoko> (дата звернення: 07.04.2021).

¹³ Staffordshire figure [Електронний ресурс]: Encyclopaedia Britannica. – Режим доступу: <https://www.britannica.com/art/Staffordshire-figure> (дата звернення: 08.04.2021).

¹⁴ Wood Family [Електронний ресурс]: Encyclopaedia Britannica. – Режим доступу: <https://www.britannica.com/topic/Wood-family> (дата звернення: 08.04.2021).

¹⁵ DERBY – HISTORY [Електронний ресурс]: Pottery histories. Histories of UK potters and pottery manufacturers. – Режим доступу: <http://potteryhistories.com/derbyhistory.html> (дата звернення: 07.04.2021); Derby Shepherd Piper With Dog. Circa: 1770 [Електронний ресурс]: Andrew Dando Antiques. – Режим доступу: <https://andrewdando.co.uk/product/derby-shepherd-piper-with-dog> (дата звернення: 07.04.2021).

¹⁶ A Niderviller Porcelain Figure of a Shepherd Boy. – С. 1800 [Електронний ресурс]: Antique-Porcelain-Online.com. – Режим доступу: <http://www.antique-porcelain-online.com/niderviller-porcelain-shepherd.html> (дата звернення: 07.04.2021); Lot 285. A Meissen figure group being a shepherd with his dog and flock of sheep and goats on a rocky mound [Електронний ресурс]: The saleroom.com. – Режим доступу: <https://www.the-saleroom.com/en-gb/auction-catalogues/tring-market-auctions/catalogue-id-srtri10005/lot-bafa85f6-925b-4c13-a3a7-a4290110505f#lotDetails> (дата звернення: 07.04.2021); Petit porcelain [Електронний ресурс]: Encyclopaedia Britannica. – Режим доступу: <https://www.britannica.com/art/Petit-porcelain#ref117506> (дата звернення: 08.04.2021).

Наявність схожих моделей виробів у різних порцелянових підприємств 1840-х – 1860-х рр. можна пояснити врахуванням модних тенденцій та художніх уподобань, що панували в тогочасному суспільстві. Завдяки цьому Волокитинський завод протягом усього періоду своєї діяльності (1839–1861) утримував провідні позиції на українському ринку. Крім дешевої продукції (наприклад, столового посуду), підприємство виробляло й вишукані предмети для декорування інтер'єру. Виготовлені в модних стильових напрямках, ці вироби водночас позначені впливом українського народного мистецтва, яким наповнювали свої твори українські селяни – працівники Волокитинського заводу.

Ще одним керамічним виробом із зібрання НМІУ, що ілюструє українсько-британські контакти в галузі виробництва та торгівлі фаянсовим посудом у другій половині XIX ст., є обідня керамічна тарілка, декорована в техніці монохромного підглазурного друку, що 1953 р. надійшла до Київського історичного музею (попередника НМІУ) з Одеського археологічного музею.

Відбиток рельєфного штампа в керамічному тісті та маркувальний деколь на денці засвідчують, що означену тарілку виготовили 1869 р. на замовлення одеської фірми «Трахтенберг та Пантес» («Trachtenberg & Panthes») на керамічному підприємстві «Wedgwood & Co», що діяло з 1860 р. в м. Танстоллі (з 1910 р. перебуває у складі м. Сток-на-Тренті) у Великій Британії.

Рис. 3.
Клеймо «Wedgwood & Co» в тісті тарілки. 1869 р. НМІУ

Власник цього підприємства, Єнох Веджвуд, був далеким родичем Джозаї Веджвуда. 1980 р. фірми «Wedgwood & Co» та «Josiah Wedgwood & Sons Ltd» об'єдналися¹⁷.

Власниками фірми «Трахтенберг та Пантес» (що в 1860-х – 1870-х рр. діяла в Одесі та, ймовірно, мала філію в Києві), були австро-угорський підданий Маркус Пантес та одеський купець 1-шої гільдії Берман

Трахтенберг¹⁸. За торговим патентом вони реалізували на українському ринку посуд, вироблений у Великій Британії.

Керамічне тісто, з якого виготовлено тарілку з НМІУ, є взірцем т. зв. «Ironstone ware»¹⁹ – білого, міцного та тонкого сорту фаянсу (що за зовнішніми ознаками нагадує порцеляну), з якого у XIX ст. свою продукцію виробляли керамічні заводи Стаффордширу, зокрема «Wedgwood & Co»²⁰.

Тогочасні фаянсові заводи Великої Британії власні вироби декорували в техніці підглазурного друку (transferprinting). Поверхню випаленого у печі виробу вкривали паперовими деколями з окремими фрагментами майбутнього малюнка, виконаного вогнетривкими керамічними фарбами, створеними на основі окислів заліза, хрому та інших металів. Фарби на деколі наносили літографським способом за допомогою мідної чи сталевих пластин із гравійованим зображенням. Паперові аркуші з нанесеними зображеннями зволожували, після чого знімали з керамічного виробу, при цьому кольоровий пігмент залишався на поверхні виробу. Після другого випалу виріб вкривали керамічною поливою та випалювали ще втретє²¹.

Тарілка з НМІУ декорована зображеннями архітектурних пам'яток Києва, розміщеними на денці та крисах. У центрі (на денці) зображено Михайлівський Золотоверхий собор, на крисах симетрично – чотири окремі зображення: церква Миколи Десятинного, будівлі Київського університету Святого Володимира, Старокиївського пожежного депо та Присутствених місць. Прототипами цих малюнків, імовірно, були гравюри або світлини із краєвидами Києва 1860-х рр. Наявність серед представлених на виробі не лише культових архітектурних споруд, а й цивільних будівель, напевно, свідчить про те, що тарілки з такими зображеннями виготовляли як сувенірну продукцію для тих, хто приїздив до Києва: релігійних паломників та мандрівників.

На звороті тарілки є рельєфний відбиток того фірмового знаку «Wedgwood & Co», який використовували в 1860–1890 рр.²², та зображення королівського герба Великої Британії з девізом Ордена Підв'язки

¹⁸ Прокоп Ю. Євреї-іноземці на Півдні України (кінець XVIII – початок XX ст.): соціальний, правовий та культурний аспекти: дис... канд. істор. наук за спец.: 07.00.01 – Історія України / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. – Одеса, 2017. – С. 28, 70, 125, 140, 156, 164, 166–168, 409.

¹⁹ Wedgwood & Co (Ltd) Enoch Wedgwood (Tunstall) Ltd...

²⁰ Корусь Е. Эстетические ориентиры... – С. 114; Transfer printing [Електронний ресурс]: Wikipedia. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Transfer_printing (дата звернення: 10.04.2021).

²¹ Тарлыгина Д. Вказ. праця. – С. 128–129; Transfer printing...

²² 211290 – Wedgwood & Co (Tunstall, Staffordshire Potteries) – 17 September 1867 – Pattern for a plate in black. The pattern includes an example of a mark including PATENT and T P above PARIS WHITE IRONSTONE and [pattern name] WORONZOFF [Електронний ресурс]: The National Archives, Kew, Richmond, Surrey. – Режим доступу: https://www.nationalarchives.gov.uk/designregisters/item.asp?item_id=211290 (дата звернення: 08.04.2021).

¹⁷ Wedgwood & Co (Ltd) Enoch Wedgwood (Tunstall) Ltd. [Електронний ресурс]: A-Z of Stoke-on-Trent Potters. – Режим доступу: <http://www.thepotteries.org/allpotters/1061.htm> (дата звернення: 11.04.2021).

Рис. 4.
Зображення Михайлівського монастиря на тарілці. 1869 р. НМІУ

Рис. 5.
Зображення церкви Миколи Десятинного на тарілці. 1869 р. НМІУ

(«Сором тому, хто подумає про це погано») й девізом королівської монархії («Бог і моє право») в тому вигляді, в якому означений завод застосовував зображення британського герба – як деколь²³. Обабіч герба містяться літери «Т» та «Р» («Trachtenberg & Panthes»), зверху та знизу – написи «Kieff» та «PATENT». Під гербом зображено ромбічний «diamond mark» із написами: «Rd» («Registered Design»), «IV» (клас, що позначав вироби з кераміки); «H» (літерне позначення року патентування – 1869), «E» (літерне позначення місяця патентування – травень) та «4» (числове позначення дня патентування). Нанесення на виріб «діамантового знаку», 1842 р. впровадженого Британським патентним відомством, мало захищати власників запатентованого дизайну від підробок та наслідувань²⁴.

Рис. 6.
Торгова марка «Wedgwood & Co»
для «Trachtenberg & Panthes»
на тарілці.
1869 р. НМІУ

²³ Корусь Е. Эстетические ориентиры... – С. 116.

²⁴ Transfer ware [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.thepotteries.org/types/transfer_ware.htm (дата звернення: 11.04.2021).

Датований 4 травня 1869 р. патент за № 229 013 на зображення «Kieff» («Київ» – те саме, що й на тарілці з НМІУ), власником якого зазначено «Trachtenberg & Panthes», зберігається в Національному архіві Великої Британії²⁵. Хоча означений малюнок «Kieff» запатентовано в чорному кольорі, зображення на тарілці з НМІУ виконане фарбою брунатного кольору. Саме брунатну керамічну фарбу (на відміну від рідкісніших синього, рожевого, чорного, пурпурового та зеленого кольорів) у XIX ст. найчастіше використовували у підглазурному друці на британському фаянсовому посуді²⁶.

Крім запатентованого малюнка «Kieff», відомі ще три стилістично й композиційно схожі на нього деколі для оздоблення тарілок, на яких зображено по п'ять архітектурних пам'яток Одеси та Санкт-Петербурга, доповнених російськомовними підписами.

У Національному архіві Великої Британії, крім запатентованого 1869 р. малюнка «Kieff», зберігаються три патенти на малюнок деколя із зображенням пам'яток Одеси з пам'ятником М. С. Воронцову в центрі. Цей малюнок тричі реєстрували різні британські фірми з виробництва порцеляни: 1865 р. та двічі – 1867 р. Малюнки запатентували в чорному та зеленому кольорах під назвами: «Odessa» (1865 р. фірма «Hope & Carter» (Burslem))²⁷, «WORONZOFF» (1867 р. фірма «Wedgwood & Co» (Tunstall, Staffordshire Potteries) для одеської фірми «Trachtenberg & Panthes»)²⁸ та «MONUMENT» (1867 р. фірма «Ford, Challinor & Co» (Sandyford, Tunstall, Potteries))²⁹.

Отже, малюнок деколю «Woronzoff» / «Odessa» / «Monument» для фаянсових тарілок, що виробляли для реалізації в українському сегменті ринку Російської імперії, був досить популярним, тож його тричі – один раз 1865 р. та двічі 1867 р., запатентували три британські виробники керамічного посуду, зокрема, одного разу – для фірми «Трахтенберг і Пантес».

Третім деколем із зображеннями міст Російської імперії, запатенто-

ваним 1866 р., є малюнок із зображенням історичних будівель Санкт-Петербурга з Ісаакіївським собором у центрі. Тарілки із цим малюнком, виконаним у чорному та рожевому кольорах, виробляла 1866 р. фірма «Georg Leach Ashworth & Brothers» (Hanley, Staffordshire Potteries)³⁰. Наявність у маркуванні тарілки літер «Т» та «Р»³¹ є свідченням того, що патент на продаж посуду з таким декором належав одеській фірмі «Трахтенберг і Пантес», яка, можливо, мала філію в Санкт-Петербурзі.

Четвертим видом запатентованого деколю є «Санкт-Петербург» із зображенням історичних будівель цього міста з пам'ятником Миколі I в центрі. В 1870-х рр. тарілки з таким малюнком виробляла фірма «Wedgwood & Co»³² для реалізації на ринку Російської імперії.

Перш ніж розглянути причини виникнення у Великій Британії виробництва фаянсового посуду, призначеного для ринку Російської імперії, слід зазначити, що прикрашені друком якісні вироби британських фаянсових заводів у Європі користувалися попитом із кінця XVIII ст. Вже в 1810-х рр. техніку друкованого декору упровадили на Києво-Межигірській фаянсовій мануфактурі, згодом – на інших керамічних заводах³³.

Причиною створення саме в Одесі фірм («Трахтенберг і Пантес», братів Стифель, Вагнера), що торгували якісним англійським посудом, стало зменшення 1868 р. російським урядом митних увізних тарифів на широкий асортимент споживчих товарів³⁴, які надходили морем, зокрема, до Одеського порту. З огляду на те, що перший відомий патент на дизайн фаянсових тарілок із зображенням українських міст (Одеси) датовано 1865 р., із цього часу можна починати вести відлік українсько-британських контактів у царині виготовлення у Великій Британії та реалізації в Україні керамічної сувенірної продукції, що рекламувала архітектурні пам'ятки Києва та Одеси.

Зважаючи на той факт, що нині відомо про щонайменше чотири за-

²⁵ 229013 – Trachtenberg & Panthes (Odessa) – 04 May 1869 – Pattern for a plate in black. The pattern includes an example of a Trachtenberg & Panthes mark including [Pattern name] KIEFF [Електронний ресурс]: The National Archives, Kew, Richmond, Surrey. – Режим доступу: https://www.nationalarchives.gov.uk/designregisters/propitemdetail.asp?item_id=229013&proprietor=78&backpage=9 (дата звернення: 07.04.2021).

²⁶ Transfer ware...

²⁷ 185473 – Hope & Carter (Burslem) – 31 March 1865 – Odessa Pattern for a plate in black [Pattern name?] Odessa [Електронний ресурс]: The National Archives, Kew, Richmond, Surrey. – Режим доступу: https://www.nationalarchives.gov.uk/designregisters/item.asp?item_id=185473 (дата звернення: 08.04.2021).

²⁸ Корусь Е. Эстетические ориентиры... – С. 117; Wood Family...

²⁹ 212765 – Ford, Challinor & Co (Sandyford, Tunstall, Potteries) – 24 October 1867 – Pattern for a plate, in green. The pattern includes an example of a Ford Challinor & Co mark (F C & Co) and [pattern name] MONUMENT [Електронний ресурс]: The National Archives, Kew, Richmond, Surrey. – Режим доступу: https://www.nationalarchives.gov.uk/designregisters/item.asp?item_id=212765 (дата звернення: 08.04.2021).

³⁰ 201089 – George L Ashworth & Brothers – 15 September 1866 – Dinner Set Pattern in sepia [Електронний ресурс]: The National Archives, Kew, Richmond, Surrey. – Режим доступу: https://www.nationalarchives.gov.uk/designregisters/propitemdetail.asp?item_id=201089&proprietor=37&backpage=3 (дата звернення: 11.04.2021).

³¹ Тарелка 19 век 1866 год «Санкт-Петербург. Исаакиевский собор». Англия, фарфор эпохи Кузнецова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://meshok.net/item/38426906_%D0%A2%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%BA%D0%B0_19_%D0%B2%D0%B5%D0%BA_1866_%D0%B3%D0%BE%D0%B4_%D0%A1%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D1%82_%D0%9F%D0%B5%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B1%D1%83%D1%80%D0%B3_%D0%98%D1%81%D0%B0%D0%B0%D0%BA%D0%B8%D0%B5%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%80_%D0%90%D0%BD%D0%B3%D0%BB%D0%B8%D1%8F_%D1%84%D0%B0%D1%80%D1%84%D0%BE%D1%80_%D1%8D%D0%BF%D0%BE%D1%85%D0%B8_%D0%9A%D1%83%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D1%86_%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%81%D0%BE%D1%81%D1%82_%D0%9B%D0%AE%D0%9A%D0%A1 (дата звернення: 11.04.2021).

³² Тарлыгина Д. Вказ. праця. – С. 137.

³³ Корусь Е. Эстетические ориентиры... – С. 110–111.

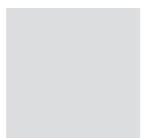
³⁴ Там само. – С. 115, 117.

патентовані у Великій Британії малюнки деколів для фаянсових тарілок із зображеннями архітектурних пам'яток міст Російської імперії (Одеси, Києва та Санкт-Петербурга), можна припустити, що існували й інші схожі зображення українських міст, які або не збереглися до нашого часу, або ще не були виявлені.

Новим поштовхом до поживлення таких торгових контактів стало затвердження 1868 р. урядом Російської імперії нового митного тарифу. Серед перелічених у ньому товарів зазначені й фаянсові вироби, ввізне мито на які (залежно від складності декорування – білі та одноколірні, з одноколірними зображеннями, з живописом, позолотою та різнокольоровими малюнками) становило від 70 коп. до 2,5 крб за пуд (16 кг)³⁵. Водночас наведені в митному тарифі 1868 р. ввізні мита на порцелянові вироби, залежно від асортименту та складності декорування, становили 4–16 крб за пуд³⁶.

Під час цього дослідження було уточнено атрибуцію двох музейних предметів із фондової групи зберігання «Кераміка»: порцелянової чорнильниці середини XIX ст. Волокитинського порцелянового заводу та фаянсової тарілки із краєвидами Києва, виготовленої 1869 р. у Великій Британії для реалізації на території України.

Вивчення означених музейних предметів дозволило виявити та порівняти їхні аналоги, що зберігаються у вітчизняних та зарубіжних музейних і приватних зібраннях, а також дослідити такі недостатньо вивчені аспекти української економічної історії, як українсько-британські торгові контакти другої половини 1860-х рр.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Волокитинская фарфоровая мануфактура А. М. Миклашевского [Виставка «Волокитинський фарфор. К 180-летию заводу А. М. Миклашевского» в Музее-усадыбе «Кусково», 28.11.2019–29.03.2020] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ariananadia.livejournal.com/1779472.html> (дата звернення: 07.04.2021).

³⁵ Общий таможенный тариф по европейской торговле для таможен Российской империи и Царства Польского (Выс. утв. 5 июля 1868 г.): С алф. указ. привоз. товарам, таблицью для вычета на тару, правилами об уплате пошлин золотою валютою и пр. – 4-е изд., доп., одобр. Деп. торговли и мануфактур. – Санкт-Петербург: Типография т-ва «Общественная Польза», 1877. – С. 40, № 155 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://simlib.ru/handle/123456789/1405> (дата звернення: 11.04.2021).

³⁶ Там само. – С. 40, № 156.

Гулей Л. Волокитинська порцеляна в змісті краєзнавчої підготовки майбутнього вчителя образотворчого мистецтва // Актуальні питання мистецької освіти та виховання. – 2016. – Вип. 2 (8). – С. 74–80.

Корусь Е. От мелкой пластики до люстр [о фарфоровом производстве в усадьбе Андреев Миклашевского] // Антиквар. – 2008. – № 6 (20). – С. 72–81.

Корусь Е. Эстетические ориентиры отечественных фаянсовых производств XIX в. // Антиквар. – 2012. – № 6 (64). – С. 110–119.

Кохан О. Аспекти атрибуції виробів порцелянового заводу Андрія Миклашевського в колекції НМІУ // Наукова атрибуція творів мистецтва, експертиза та оцінка культурних цінностей. Матеріали науково-практичної конференції (м. Київ, 24–25 жовтня 2019 р.). – Київ: НАКККіМ, Асоціація мистецтвознавців, експертів, оцінювачів та реставраторів, 2019. – С. 80–84.

Лапушта Т. Порцеляна Волокитинської фабрики А. Миклашевського в колекції НМІУ // До 100-річчя Національного музею історії України. З історії музею та його раритетів. – Київ, 1998. – С. 103–111.

Михайліченко М., Кудінов Д. Парк-пам'ятка садово-паркового мистецтва місцевого значення «Волокитинський»: історія, сучасний стан та перспективи використання як об'єкту туризму // Сумська старовина. – 2020. – № LVI. – С. 66–80 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oaji.net/articles/2021/1031-1610130672.pdf> (дата звернення: 07.04.2021).

Общий таможенный тариф по европейской торговле для таможен Российской империи и Царства Польского (Выс. утв. 5 июля 1868 г.): С алф. указ. привоз. товарам, таблицью для вычета на тару, правилами об уплате пошлин золотою валютою и пр. – 4-е изд., доп., одобр. Деп. торговли и мануфактур. – Санкт-Петербург: Типография т-ва «Общественная Польза», 1877. – С. 40, № 155 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://simlib.ru/handle/123456789/1405> (дата звернення: 11.04.2021).

Прокоп Ю. Євреї-іноземці на Півдні України (кінець XVIII – початок XX ст.): соціальний, правовий та культурний аспекти: дис... канд. істор. наук за спец.: 07.00.01 – Історія України / Одеський національний університет імені І. І. Мечникова. – Одеса, 2017. – 417 с.

Решетньова Г. Фарфорові шедеври заводу Миклашевського в приватній колекції України // Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті. – Вип. 1. – Харків, 2017. – С. 100–116.

Тарелка 19 век 1866 год «Санкт-Петербург. Исаакиевский собор». Англия, фарфор эпохи Кузнецова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://meshok.net/item/38426906_%D0%A2%D0%B0%D1%80%D0%B5%D0%BB%D0%BA%D0%B0_19_%D0%B2%D0%B5%D0%BA_1866_%D0%B3%D0%BE%D0%B4_%D0%A1%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D1%82_%D0%9F%D0%B5%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B1%D1%83%D1%80%D0%B3_%D0%98%D1%81%D0%B0%D0%B0%D0%BA%D0%B8%D0%B5%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%BE%D1%80_%D0%90%D0%BD%D

0%B3%D0%BB%D0%B8%D1%8F_%D1%84%D0%B0%D1%80%D1%84%D0%BE%D1%80_%D1%8D%D0%BF%D0%BE%D1%85%D0%B8_%D0%9A%D1%83%D0%B7%D0%BD%D0%B5%D1%86%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%81%D0%BE%D1%81%D1%82_%D0%9B%D0%AE%D0%9A%D0%A1 (дата звернення: 11.04.2021).

Тарлыгина Д. Английский фаянс в России в XVIII–XIX веках // Третьяковская галерея. – 2016. – № 2 (51): Спецвыпуск. Великобритания–Россия: на перекрестках культур. – С. 122–145.

Федевич Л., Корусь О. Музиканти – персонажі європейської фарфорової пластики XVIII–XIX століть [Порцелянова чорнильниця «Біля джерела»] [Електронний ресурс]: Сумський обласний художній музей імені Н. Онацького. – Режим доступу: <http://artmuseum.sumy.ua/galereya1/naukovi-doslidzhennya/koriya-tkachenko-mihajlo-stepanovich.html> (дата звернення: 07.04.2021).

A Niderviller Porcelain Figure of a Shepherd Boy. – С. 1800 [Електронний ресурс]: *Antique-Porcelain-Online.com*. – Режим доступу: <http://www.antique-porcelain-online.com/niderviller-porcelain-shepherd.html> (дата звернення: 07.04.2021)/.

A porcelain figural inkstand by the Kornilov factory, St Petersburg, second half 19th century [Електронний ресурс]: Christie's. – Режим доступу: <https://www.christies.com/lot/lot-5684344/?intObjectID=5684344&lid=1> (дата звернення: 07.04.2021).

A Russian porcelain figurine by Kornilov shepherd. Lot: 253 [Електронний ресурс]: Helios Auctions. – Режим доступу: <http://heliosauctions.com/catalog/item?id=7280&auctionId=0&pagenumber=6> (дата звернення: 07.04.2021).

DERBY – HISTORY [Електронний ресурс]: Pottery histories. Histories of UK potters and pottery manufacturers. – Режим доступу: <http://potteryhistories.com/derbyhistory.html> (дата звернення: 07.04.2021).

Derby Shepherd Piper With Dog. Circa: 1770 [Електронний ресурс]: Andrew Dando Antiques. – Режим доступу: <https://andrewdando.co.uk/product/derby-shepherd-piper-with-dog> (дата звернення: 07.04.2021).

Lot 285. A Meissen figure group being a shepherd with his dog and flock of sheep and goats on a rocky mound [Електронний ресурс]: The saleroom.com. – Режим доступу: <https://www.the-saleroom.com/en-gb/auction-catalogues/tring-market-auctions/catalogue-id-srtri10005/lot-bafa85f6-925b-4c13-a3a7-a4290110505f#lotDetails> (дата звернення: 07.04.2021).

Petit porcelain [Електронний ресурс]: Encyclopaedia Britannica. – Режим доступу: <https://www.britannica.com/art/Petit-porcelain#ref117506> (дата звернення: 08.04.2021).
Staffordshire figure [Електронний ресурс]: Encyclopaedia Britannica. – Режим доступу: <https://www.britannica.com/art/Staffordshire-figure> (дата звернення: 08.04.2021).

Transfer printing [Електронний ресурс]: Wikipedia. – Режим доступу: https://en.wikipedia.org/wiki/Transfer_printing (дата звернення: 10.04.2021).

Transfer ware [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.thepotteries.org/types/transfer_ware.htm (дата звернення: 11.04.2021).

Wedgwood ware [Електронний ресурс]. Encyclopaedia Britannica. – Режим доступу: <https://www.britannica.com/art/Wedgwood-ware> (дата звернення: 08.04.2021).

Wedgwood & Co (Ltd) Enoch Wedgwood (Tunstall) Ltd. [Електронний ресурс]: A-Z of Stoke-on-Trent Potters. – Режим доступу: <http://www.thepotteries.org/allpotters/1061.htm> (дата звернення: 11.04.2021).

Wood Family [Електронний ресурс]: Encyclopaedia Britannica. – Режим доступу: <https://www.britannica.com/topic/Wood-family> (дата звернення: 08.04.2021).

682619 BORDSPENDYL, nyrokoko [Електронний ресурс]: Bukowskis. – Режим доступу: <https://www.bukowskis.com/en/lots/682619-bordspendyl-nyrokoko> (дата звернення: 07.04.2021).

185473 – Hope & Carter (Burslem) – 31 March 1865 – Odessa Pattern for a plate in black [Pattern name?] Odessa [Електронний ресурс]: The National Archives, Kew, Richmond, Surrey. – Режим доступу: https://www.nationalarchives.gov.uk/designregisters/item.asp?item_id=185473 (дата звернення: 08.04.2021).

201089 – George L Ashworth & Brothers – 15 September 1866 – Dinner Set Pattern in sepia [Електронний ресурс]: The National Archives, Kew, Richmond, Surrey. – Режим доступу: https://www.nationalarchives.gov.uk/designregisters/propitemdetail.asp?item_id=201089&proprietor=37&backpage=3 (дата звернення: 11.04.2021).

211290 – Wedgwood & Co (Tunstall, Staffordshire Potteries) – 17 September 1867 – Pattern for a plate in black. The pattern includes an example of a mark including PATENT and T P above PARIS WHITE IRONSTONE and [pattern name] WORONZOFF [Електронний ресурс]: The National Archives, Kew, Richmond, Surrey. – Режим доступу: https://www.nationalarchives.gov.uk/designregisters/item.asp?item_id=211290 (дата звернення: 08.04.2021).

212765 – Ford, Challinor & Co (Sandyford, Tunstall, Potteries) – 24 October 1867 – Pattern for a plate, in green. The pattern includes an example of a Ford Challinor & Co mark (F C & Co) and [pattern name] MONUMENT [Електронний ресурс]: The National Archives, Kew, Richmond, Surrey. – Режим доступу: https://www.nationalarchives.gov.uk/designregisters/item.asp?item_id=212765 (дата звернення: 08.04.2021).

229013 – Trachtenberg & Panthes (Odessa) – 04 May 1869 – Pattern for a plate in black. The pattern includes an example of a Trachtenberg & Panthes mark including [Pattern name] KIEFF [Електронний ресурс]: The National Archives, Kew, Richmond, Surrey. – Режим доступу: https://www.nationalarchives.gov.uk/designregisters/propitemdetail.asp?item_id=229013&proprietor=78&backpage=9 (дата звернення: 07.04.2021).